

ODCZUWANY LĘK W PANDEMII A WIERZENIA SPISKOWE I WYBRANE WZORCE ADAPTACJI

Katarzyna Leska

Instytut Psychologii, Uniwersytet Wrocławski
ul. J. Wł. Dawida 1, 50-527 Wrocław

E-mail: 306301@uwr.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6341-6332>

Paulina Nawrocka

Instytut Psychologii, Uniwersytet Wrocławski
ul. J. Wł. Dawida 1, 50-527 Wrocław

E-mail: 306272@uwr.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4274-6949>

ABSTRAKT

Cel badań. Nadmierny lęk pandemiczny może przyczyniać się do zachowań nieracjonalnych indywidualnie i społecznie. Celem badania było poszukiwanie zależności pomiędzy odczuwanym lękiem pandemicznym, wierzeniami spiskowymi oraz wzorcami adaptacji psychicznej, które mogą mieć związek z poziomem lęku: Depresyjnym, Podejrzliwym, Autoagresywnym, Ekscentrycznym oraz Uporządkowanym.

Metoda i materiały. Badanie zostało przeprowadzone na grupie 211 osób w wieku 18-74 lata kwestionariuszami samoopisowymi w postaci pliku elektronicznego. Została zastosowana procedura korelacyjna oraz następujące narzędzia badawcze: Kwestionariusz Jaka/Jaki Jesteś (JJJ) do badania wzorców adaptacji osób dorosłych, Kwestionariusz Opinii do zbadania poziomu wierzeń spiskowych oraz Skala Aktualnego Samopoczucia (SAS) do pomiaru lęku pandemicznego.

Wyniki. Lęk pandemiczny koreluje pozytywnie z wybranymi wzorcami adaptacji: Ekscentrycznym, Podejrzliwym, Depresyjnym, Autoagresywnym i Uporządkowanym. Siła niektórych związków zmienia się zależnie od wieku i płci osób badanych. Lęk pandemiczny koreluje również istotnie z wierzeniami spiskowymi. Test Kruskala-Wallisa dla 4 podgrup utworzonych z płci i poziomu wierzeń spiskowych wykazał istotne zróżnicowanie w poziomie lęku pandemicznego. Test parami wykazał, że istotne zróżnicowanie dotyczy tylko mężczyzn o wyższym i niższym poziomie wierzeń spiskowych.

Wnioski. Lęk pandemiczny koreluje pozytywnie ze wszystkimi wzorcami adaptacji ujętymi w badaniu. Podwyższone wyniki adaptacji Depresyjnej, Autoagresywnej, Podejrzliwej oraz Ekscentrycznej wiążą się z wyższym poziomem

lęku pandemicznego przede wszystkim u młodszych badanych (do 28 roku życia). Adaptacja Uporządkowana wiąże się z lękiem pandemicznym głównie u starszych badanych (powyżej 28 roku życia). Lęk pandemiczny koreluje istotnie z wierzeniami spiskowymi u mężczyzn, ale nie u kobiet, co sugeruje mniejszą podatność kobiet na spiskową interpretację pandemii.

Słowa kluczowe: lęk pandemiczny, wierzenia spiskowe, wzorce adaptacji, COVID-19, pandemia

Pandemic anxiety, conspiracy beliefs and selected patterns of psychological adaptation

ABSTRACT

Aim. Excessive pandemic anxiety can contribute to individually and socially irrational behaviour. The aim of the study was to search for relationships between pandemic anxiety, conspiracy beliefs and patterns of psychological adaptation that may be related to the level of anxiety: Depressive, Suspicious, Auto-aggressive, Eccentric and Orderly.

Method and materials. The study was conducted on a group of 211 people with self-report questionnaires in the form of an electronic file. The correlation procedure was used, and the following research tools were used: A 'What are you like?' questionnaire (JJJ) to study adult patterns of psychological adaptation, an Opinion Questionnaire to examine the level of conspiracy beliefs, and the Current Well-being Scale (SAS) to measure pandemic anxiety.

Results. Pandemic anxiety positively correlates with selected patterns of psychological adaptation: Eccentric, Suspicious, Depressive, Auto-aggressive and Orderly. The strength of some relationships varies with the age and sex of the subjects. Pandemic anxiety also significantly correlates with conspiracy beliefs. The Kruskal-Wallis test for 4 subgroups composed of gender and the level of Conspiracy beliefs showed significant differences in the level of pandemic anxiety. The pairwise test showed that significant differentiation applies only to men with higher and lower levels of conspiracy beliefs.

Conclusions. Pandemic anxiety positively correlates with all the adaptation patterns included in the study. Increased results of Depressive, Auto-aggressive, Suspicious and Eccentric adaptation are associated with a higher level of pandemic anxiety, especially in younger respondents (up to 28 years of age). The Orderly adaptation is associated with pandemic anxiety mainly in older respondents (over 28 years of age). Pandemic anxiety correlates significantly with conspiracy beliefs in men, but not in women, suggesting that women are less susceptible to conspiracy interpretations of the pandemic.

Key words: pandemic anxiety, conspiracy beliefs, patterns of psychological adaptation, COVID-19, pandemic

WPROWADZENIE

Pandemia COVID-19 jest niewątpliwie jednym z największych kryzysów ostatnich lat, który wpłynął nie tylko na stan światowej gospodarki, doprowadzając do poważnych problemów ekonomicznych (McKee, Stuckler, 2020), ale przede wszystkim zmienił życie jednostek. Od czasu rozpoczęcia pandemii jesteśmy świadkami różnych reakcji i często szkodliwych przekonań związanych z chorobą, a od paru miesięcy związanych również ze szczepieniami (Jach i in., 2021; Lazarević i in., 2021). Stosunkowo długi okres trwania pandemii COVID-19, pozwolił badaczom wielu dziedzin na lepsze poznanie choroby, zarówno od strony biologicznej, jak i od strony psychologicznej, rozpatrując jej wpływ na psychikę ludzką oraz związane z nią emocje (Twardowska-Staszek i in., 2021). Jednak, mimo ogromu przeprowadzonych badań, obszar badawczy związany z COVID-19 jest niezwykle szeroki i wiele aspektów pandemii nie zostało wyjaśnionych. Nadal nie możemy jednoznacznie wskazać niektórych różnic indywidualnych powiązanych z powstawaniem szeroko odczuwanego lęku oraz pojawiających się, od początku pandemii, wierzeń spiskowych. Oba te aspekty wydają się zatem być poważnym, społecznym problemem, który ma wpływ na przebieg pandemii oraz jakość życia jednostek.

Ogólnoświatowa pandemia jest sytuacją kryzysową, zatem można ją opisać jako: „(...) zdarzenie nagłe lub narastające, zagrażające życiu, zdrowiu, mieniu, a także środowisku człowieka, przeciwstawianie się, któremu wymaga zaangażowania sił i środków, które niekiedy przekraczają lokalne możliwości” (Otwirowski, 2010, s. 84). Ocena sił i zasobów materialnych ma, przede wszystkim, charakter subiektywny. Postrzeganie wyżej wymienionych zasobów jako niewystarczających, a zatem ocena sytuacji jako przekraczającej własne możliwości, może wzbudzać poczucie lęku i stres. Lęk pandemiczny jest w tym kontekście szczególnie, ponieważ dotyczy w głównej mierze lęku o życie i zdrowie własne oraz swoich bliskich. Badania Mateusza Babickiego i Agnieszki Mastalerz-Migas (2020), przeprowadzone na grupie 2457 osób w dobie pandemii COVID-19, wskazują na występowanie lęku u 71% respondentów, przy czym aż u 44% mierzony poziom lęku wskazywał na lęk uogólniony. Wskazują oni również na częstszą tendencję do powstawania zaburzeń lękowych u kobiet niż u mężczyzn. Badania przeprowadzone przez Centrum Badania Opinii Społecznej (Pankowski, 2020) potwierdzają tę tendencję, wskazując na kobiety jako grupę, która częściej odczuwa lęk w czasie pandemii (68% badanych); również wiek oraz wykształcenie, a nawet miejsce zamieszkania wydają się być czynnikami znacznie różnicującymi poziom odczuwanego lęku w grupach badanych. Alternatywnym podejściem może okazać się powiązanie odczuwanego lęku pandemicznego z wybranymi wzorcami adaptacji, opisanymi przez Zbigniewa Łosia (2010). Jest to szersze spojrzenie na jednostkę, które pozwala określić pewne schematy zachowania, a w związku z tym również schematy myślowe, rozumiane jako sposób interpretacji świata przez wybrane jednostki, które mogą zarówno wywoływać lęk lub być przez niego wywoływane (Wojtas i in., 2010). Powiązanie konkretnych wzorców adaptacji z odczuwanym lękiem może pomóc w redukcji społecznego lęku i w podniesieniu jakości życia jednostek, która została mocno zaniżona w wyniku pandemii. W ni-

niejszym badaniu zostało wykorzystanych 5 wzorców adaptacji, które wydają się mieć największy związek ze zjawiskiem lęku pandemicznego oraz powstającymi wierzeniami spiskowymi. Będą to: wzorzec Podejrzliwy, wraz z podobnym do niego wzorcem Ekscentrycznym i Uporządkowanym wzorcem adaptacji, wzorzec Depresyjny oraz Autoagresywny wzorzec adaptacji (Łoś, 2010).

Kolejnym poważnym problemem, przed którym staje społeczeństwo w okresie pandemii, jest wiara w teorie spiskowe. Joseph Uscinski i współpracownicy (2020) wykazali, że teorie spiskowe są szeroko rozpowszechnione. Według 29% z grupy 2023 przebadanych osób niebezpieczeństwo powodowane wirusem COVID-19 jest wyolbrzymiane, z kolei 31% osób badanych zgodziło się ze stwierdzeniem, że wirus został celowo utworzony i rozprowadzony w społeczeństwie. Poglądy, zwane w psychologii potocznymi teoriami, często stojące w opozycji do doniesień naukowych, tworzą się i szerzą od samego początku pandemii, są również ściśle związane z lękiem. Badania sugerują występowanie pozytywnej relacji pomiędzy lękiem egzystencjalnym i myśleniem spiskowym (Scrima i in., 2021). Myślenie spiskowe ma negatywne konsekwencje w postaci dezinformacji, co jest szczególnie niebezpieczne w obecnej sytuacji. Jak wskazują niektóre badania, wiara w teorie spiskowe koreluje negatywnie z przestrzeganiem zachowań mających na celu ochronę zdrowia (Jach i in., 2021; Lazarević i in., 2021) oraz z postawami wobec szczepionek (Bertin i in., 2020). Kinga Bierwiazzonek i in. (2020) z Norwegii w swoim artykule pokazują, że teorie spiskowe COVID-19 stanowią poważne zagrożenie dla zdrowia publicznego, ponieważ mogą zmniejszać przestrzeganie środków dystansowania społecznego.

Aktualne teorie spiskowe w głównej mierze dotyczą szczepionek przeciwko SARS-CoV-2. Niechęć wobec rekomendowanych przez specjalistów, bezpiecznych szczepień doczekała się własnej nazwy: „vaccine hesitancy” (Machingaidze, Wiysonge, 2021) i wydaje się być jedną z najpoważniejszych przeszkód w drodze do pokonania pandemii. Zatem wierzenia spiskowe, ich powiązania z lękiem oraz związki lęku z wybranymi wzorcami adaptacji są aktualnym i wartym zgłębienia tematem.

OPERACJONALIZACJA PROBLEMU

Z powodu trwania pandemii Covid-19 lęk pandemiczny stał się tematem wielu ostatnich badań (np. Sallam i in., 2020). Jest to pojęcie wieloaspektowe i można przez nie rozumieć zarówno lęk przed samym zachorowaniem, utratą zdrowia, możliwą śmiercią (lęk egzystencjalny), jak i lęk przed kolejnymi ograniczeniami epidemiologicznymi oraz zmianami w dotychczasowym życiu i świecie. Warto również, idąc za koncepcją Charlesa Spielbergera (1966), rozróżnić lęk jako cechę i lęk jako stan. Lęk jako cecha to pewnego rodzaju sposób przeżywania świata według danej osoby. Określa łatwość pobudzenia jej układu nerwowego i wywołania lęku, częstość jego przeżywania oraz szybkość radzenia sobie z nim. Z kolei lęk jako stan jest określany jako chwilowe odczucie, a nie względnie stała cecha osobowości. Lęk pandemiczny można zatem określić raczej jako stan, ponieważ jego odczuwanie jest związane z konkretną sytuacją. Lęk jako emocję związaną z pan-

demia COVID-19 można również rozpatrzeć w kontekście koncepcji emocji Nico Frijdy (1998) i 10 praw emocji, które stworzył (Frijda, 1989). Emocje mają w jego koncepcji znaczenie adaptacyjne, a ich powstanie zależy od oceny sytuacji jako istotnej lub nieistotnej dla jednostki. Gdy jednostka dokona oceny sytuacji, musi wygenerować zasoby emocjonalne, niezbędne, by poradzić sobie z wyzwaniem. I tak gdy jednostka nie może poradzić sobie z osiągnięciem celu, może odczuwać emocje negatywne, które mogą być pojmowane jako: „(...) proces sygnalizowania, że dzieje się coś istotnego z punktu widzenia dobrostanu jednostki oraz zadań realizowanych przez system poznawczy i zachowanie” (Frijda, 1998, s. 103). Lęk pandemiczny jako zmienna mierzona w tym badaniu szczególnie wpasowuje się w prawo siódme, tj. prawo zamknięcia się w sobie. Prawo to określa emocje jako stan, który jest odczuwany jako wszechogarniający, a treść odczuwanej emocji jako dominująca i kierująca zachowaniami jednostki. Bożena Gulla (2020) zauważyła, że podczas obecnej sytuacji epidemiologicznej „Lęk może uruchamiać myślenie spiskowe” (Gulla, 2020, s. 1). Zatem można przyjąć, że odczuwany lęk pandemiczny może mieć znaczący wpływ na postrzeganie pandemii i zachowania z nią związane. Lęk, jako zmienna, zostanie zmierzona Skalą Aktualnego Samopoczucia (SAS), opracowaną przez Magdalенę Żurko i in. (2021).

Myślenie spiskowe można zdefiniować jako „wzorzec rozumowania o świecie w którym „spisek” lub „intryga” jest dominującym lub operacyjnym elementem modelu wyjaśniającego” (Zonis, Joseph, 1994, s. 448). Opisane wyżej zjawisko ma funkcje adaptacyjne. Pomaga radzić sobie z trudnymi sytuacjami i służy zrozumieniu otaczającego świata oraz dbaniu o poczucie bezpieczeństwa (Jost i in., 2008). Jedną z funkcji tego typu myślenia jest też radzenie sobie z uczuciem bezsilności (Abalakina-Paap i in., 1999). I chociaż dotychczasowe badania nie mówią, czy teorie spiskowe faktycznie spełniają swoje funkcje, czy nie (Douglas i in., 2017), to niczym zaskakującym jest fakt, że myślenie spiskowe powstaje najczęściej w odpowiedzi na lęk i niepokój (Grzesiak-Feldman, 2010). Innymi słowy, badacze skłaniają się ku stwierdzeniu, że poczucie zagrożenia może wywoływać myślenie spiskowe (Kofta, Sędek, 2005; Korzeniowski, 2009). Udowodniono również, że wśród Koreańczyków grupa osób badanych z wyższym poziomem lęku mocniej wierzyła w teorie spiskowe (Kim, Kim, 2021). Dodatkowo badacze z Uniwersytetu Jordanii zauważyli, w swoich badaniach kwestionariuszowych, że wyższy poziom lęku związanego z Covid-19 i niższy poziom dochodów wiąże się z przekonaniem, że wirus jest częścią spisku (Sallam i in., 2020). Do podobnych wniosków doszli Šrol i in. (2020), którzy dodatkowo zwrócili uwagę, że przekonania spiskowe na temat pandemii poza tym, że były związane z poczuciem braku kontroli, były także silnie skorelowane z ogólnymi przekonaniami spiskowymi i pseudonaukowymi. Wszystkie te komponenty, tj. poczucie bezsilności, lęku i niepokoju są naturalnie odczuwane przez większość społeczeństwa w czasie pandemii, której pojawienie się zakłóca poczucie bezpieczeństwa. Jednocześnie, wiara w teorie spiskowe negatywnie koreluje z kwestią dystansowania się społecznego, a zatem również z lękiem przed pandemią (Sfendla, Hadrya, 2020). Może to wskazywać na adaptacyjny aspekt myślenia spiskowego, jednak badania na ten temat nie są jednoznaczne. Należy też zwrócić uwagę na treści wierzeń spiskowych. Wierzenia

spiskowe, które wskazują pandemię jako np. niebezpieczną broń biologiczną lub na manipulację rządów, mogą zwiększać lęk. Z kolei wiara w pandemię jako intencjonalne ograniczenie społecznej wolności może obniżać lęk. W niniejszym badaniu wiara w teorie spiskowe będzie rozumiana jako światopogląd danej osoby. Sam światopogląd zaś to złożona koncepcja miejsca człowieka w świecie, wyrażająca jego związki ze sferą idei ponadosobistych i oparta na podłożu specyficznych, utrwalających uczuć i przeżyć (Łoś, 2010, s. 424). Wierzenia spiskowe osób badanych zostaną zmierzone przy pomocy skróconej wersji Kwestionariusza Opinii również autorstwa Łośia.

Bycie podejrzliwym polega na ciągłym spodziewaniu się po innych ukrywania (szeroko rozumianych) złych zamiarów i stosowaniu różnych zabezpieczeń w kontaktach interpersonalnych, takich jak nieujawnianie swoich danych osobowych, poglądów, czy stosowanie alarmów antywłamaniowych (Łoś, 2013). Podejrzliwość wiąże się z wiarą w teorie spiskowe (Swami i in., 2016), natomiast jej nadmiar stanowi główną cechę paranoicznego zaburzenia osobowości (Soroko, Cierpiałkowska, 2017). W koncepcji Johna Oldhama i Lois Morris, Typ Czujny, który wydaje się najbardziej zbliżony do Podejrzliwego wzorca adaptacji, cechuje się niezależnością, uważnością na szczegóły oraz dwuznacznością (zwłaszcza w relacjach interpersonalnych), raczej niż faktycznym podejrzeniem innych o coś złego. Jednak w pytaniach kwestionariuszowych (np. item 53 i 54) faktycznie mowa o nieufności i podejrzliwości (Oldham, Morris, 2012). Gulla (2020) zauważyła, że w sytuacji pandemii „w przestrzeni społecznej pojawiają się reakcje nieufności i podejrzliwości wobec ludzi, zwłaszcza tych obcych jak również tendencja do unikania kontaktu” (Gulla, 2020, s. 2). Można zatem podejrzewać wpływ pandemii na wzrost podejrzliwości osób o takim wzorcu osobowości oraz charakterystyczną dla nich wiarę w teorie spiskowe.

Uporządkowany wzorec adaptacji może wydawać się nie być wcale powiązany z podejrzliwością. Jednak osoba o takim wzorcu z obawy przed tym, co może się stać w przyszłości, podobnie jak osoba podejrzliwa, stosuje wiele działań zapobiegawczych, np. przygotowuje plany czy gromadzi środki działania, od oszczędności po rupiecie (Łoś, 2013). Wynika to jednak nie ze spodziewania się u innych niedobrych intencji, ale z potrzeby kontrolowania zmieniającej się rzeczywistości. W związku z tym stara się ona kontrolować zarówno siebie, jak i swoje otoczenie. Oczywiście, przesadzona samokontrola i chęć kontrolowania innych, dbałość o porządek czy skrupulatność, mogą zaburzyć funkcjonowanie jednostki zarówno w obszarze interpersonalnym, jak i na poziomie Ja (Soroko, Cierpiałkowska, 2017). Analogicznym do uporządkowanego wzorca adaptacji jest Typ Sumienny z koncepcji Oldhama i Morris. Charakteryzuje się on ciężką pracą, skupieniem na szczegółach, perfekcjonizmem, porządkiem, schłudnością, ale także „chomikowaniem” rzeczy, które się mogą kiedyś przydać. Pandemia może uniemożliwiać osobie o Uporządkowanym wzorcu adaptacji stosowania działań zapobiegawczych. Brak poczucia kontroli, związany z pandemią, może zatem wzbudzać lęk u osób o powyższym wzorcu adaptacji.

Ekscentryczność, jak zauważa Łoś (2013), przypomina wzorec Podejrzliwy, jako, że osoba o takim wzorcu również dąży do odślonienia ukrytej prawdy, mo-

tywów czy utajonych mechanizmów danego wydarzenia. Tutaj jednak nie jest to powodowane koncentrowaniem się na złych intencjach innych ludzi, ale na możliwej tajemnicy, czy zakłamaniu, które w mniemaniu takiej osoby okrywają dużo szerszy zakres zjawisk, tak, że nawet cała teraźniejszość może być traktowana jako mistyfikacja. Poza tym sama osoba o wzorcu Ekscentrycznym wydaje się być zagadkowa, dziwaczna i wyraźnie odstająca od innych. Zwiększone rozpowszechnienie teorii spiskowych w czasie kryzysu (Bertin i in., 2020), jakim jest pandemia, może sprzyjać ekscentrycznemu sposobowi myślenia. Co istotne, według badań schizotypowe zaburzenie osobowości (na którym wzorowany był Ekscentryczny wzorec adaptacji) jest silniej związane z paranoicznym zaburzeniem osobowości, niż z większością innych zaburzeń tego rodzaju (Hummelen i in., 2012). W koncepcji Oldhama i Morris odpowiadający temu wzorcu adaptacji jest Typ Nie-zwyczajny. Jest to ktoś, kto jest marzycielem, mistykiem, nie obawia się łamania konwenansów społecznych, dąży do nowych przeżyć duchowych, ma wyjątkowe zainteresowania, ale też (mimo otwartości na różnorodne doświadczenia) raczej nie odczuwa zbytnej potrzeby bliskich kontaktów i jest dosyć zamknięty w sobie (Oldham, Morris, 2012).

Głównym celem wzorca Depresyjnego jest dążenie do uzyskania i zachowania wewnętrznego spokoju (Łoś, 2013). Objawia się to znacznym ograniczaniem aktywności zewnętrznej, wysiłku i zaangażowania. Taki styl działania nazywany jest 'dryfującym' i charakteryzuje się reakcją jedynie w skrajnych i koniecznych przypadkach. Jego częstym efektem jest uczucie smutku, rozczarowania oraz lęku przed przyszłością. W przypadku depresyjnego wzorca adaptacji za analogiczny można uznać Typ Poważny według koncepcji Oldhama i Morris (2012), którego charakteryzuje trzeźwość umysłu, rozważa, smutek, koncentracja na ciemnych stronach rzeczywistości, krytycyzm, a do tego realizm bądź pesymizm (w zależności od nasilenia). W skrajnej sytuacji Typ Poważny może prowadzić do depresji. Warto zaznaczyć, że depresyjność w skrajnym nasileniu, tj. częste zaburzenia depresyjne również często występują wraz z zaburzeniami lękowymi (Jaeschke i in., 2010).

Ostatnią analizowaną zmienną jest Autoagresywny wzorec adaptacji (Łoś, 2013). Tak samo, jak we wzorcu Depresyjnym mamy tutaj do czynienia z dążeniem do „zniszczenia” w sobie wszystkiego tego, co utrudnia dostosowanie się do oczekiwań innych. W związku z tym osoba o takim wzorcu często nadmiernie i bez sensu poświęca się, wiąże się z niewłaściwymi osobami czy „robi z siebie ofiarę”, co służy obniżeniu poziomu negatywnych emocji, takich jak gniew, lęk. Zatem lęk wpisuje się w charakterystykę Autoagresywnego wzorca adaptacji nawet poza pandemią. Właściwym dla autoagresywnego wzorca adaptacji z koncepcji Oldhama i Morris (2012) jest Typ Ofiarny, którego cechuje tak znaczny altruizm, że może on pomijać swoje potrzeby, a nawet własne Ja.

HIPOTEZY

Osoby o uporządkowanym wzorcu adaptacji stosują wiele działań zapobiegawczych w obawie przed przyszłością, której nie są w stanie kontrolować (Łoś, 2013). Lucas Carvalho i in. (2020) zbadali m.in. jak zachowują się podczas pan-

demii osoby sumienne. Jak można było się spodziewać, wysokie wyniki w skali sumiennosci wiązały się z wyższymi wskaźnikami wykonywania czynności takich jak mycie rąk oraz dystansowanie się. Najnowsze badania (Skalski i in., 2021) wskazują na występowanie związku lęku i adaptacyjnych, jak i nieadaptacyjnych strategii radzenia sobie. Można więc sformułować hipotezę, że istnieje pozytywny związek Uporządkowanego wzorca adaptacji i lęku pandemicznego.

- H1. Istnieje pozytywny związek uporządkowanego wzorca adaptacji i lęku pandemicznego.

Gulla (2020) zauważyła, że w sytuacji pandemii pojawia się w społeczeństwie nieufność i podejrzliwość wobec ludzi. Cechy te są charakterystyczne dla osób o podejrzliwym wzorcu adaptacji, nie tylko w trudnych sytuacjach. Wydaje się zatem, że pandemia może wzmacniać negatywne podejrzewania i emocje osób o Podejrzliwym wzorcu adaptacji. Osoby podejrzliwe są również podatne na wierzenia spiskowe (Korzeniowski, 2009), które bezpośrednio wiążą się z lękiem (Grzesiak-Feldman, 2010). Wobec tego:

- H2. Istnieje pozytywny związek podejrzliwego wzorca adaptacji i lęku pandemicznego.

Anis Sfindla i Fatine Hadrya (2020) wykazali, że konieczność opuszczenia domu podczas pandemii wiązała się ze stresem oraz, że ta sytuacja wyzwałała podejrzliwość, wrogość, przerażające myśli o utracie autonomii oraz poczucie nieadekwatności, które jest charakterystyczne dla osób o Ekscentrycznym wzorcu adaptacji. Jednocześnie tego typu sytuacja wzbudzała również niepokój i dyskomfort podczas interakcji międzyludzkich. Traktowanie terażniejszości jako mistyfikacji oraz podejrzliwość, u osób z Ekscentrycznym wzorcem adaptacji (Łoś, 2013), w sytuacji ogólnoświatowej pandemii może wiązać się z lękiem.

- H3. Istnieje pozytywny związek ekscentrycznego wzorca adaptacji i lęku pandemicznego.

Osoby o Depresyjnym wzorcu adaptacji charakteryzują się skłonnością do odczuwania lęku przed przyszłością w codziennym funkcjonowaniu (Łoś, 2013). Wydaje się zatem, że w sytuacji pandemii, która, jak już zostało wspomniane, wzbudza lęk (Babicki, Mastalerz-Migas, 2020), możemy zakładać istnienie pozytywnego związku pomiędzy Depresyjnym wzorcem adaptacji i wywoływanym przez nią lękiem.

- H4. Istnieje pozytywny związek depresyjnego wzorca adaptacji i lęku pandemicznego.

Podobnie jak osoby o Depresyjnym wzorcu adaptacji, osoby o Autoagresywnym wzorcu adaptacji odczuwają negatywne emocje, w tym lęk, w codziennym funkcjonowaniu (Łoś, 2013). Daje to podstawy do sformułowania założenia, że osoby o tym wzorcu adaptacji odczuwają lęk częściej niż osoby o wzorcach, których nie charakteryzuje odczuwany lękiem, a co za tym idzie, że istnieje pozytywny związek pomiędzy Autoagresywnym Wzorcem Adaptacji oraz lękiem wzbudzonym przez pandemię.

- H5. Istnieje pozytywny związek autoagresywnego wzorca adaptacji i lęku pandemicznego.

Badania wskazują na powiązanie myślenia spiskowego z lękiem (Grzesiak-Feldman, 2010; Gulla, 2020; Scrima, Miceli, Caci, Cardaci, 2021). Istnieją zatem silne przesłanki pozwalające zakładać, że występuje związek pomiędzy wierzeniami spiskowymi oraz lękiem wywołanym przez pandemię.

- H6. Istnieje pozytywny związek wierzeń Spiskowych i lęku pandemicznego.

METODY

Poniżej została przytoczona wspomniana już lista skal planowanych do użycia w badaniu.

Kwestionariusz Jaka/Jaki Jesteś (JJJ) służący do badania wzorców adaptacji osób dorosłych, zawiera piętnaście skal, z czego użytych zostanie pięć: skala wzorca Podejrzliwego (np. „Czy często wydaje Ci się, że ludzie próbują Cię zdenerwować lub obrazić?”), Uporządkowanego (np. „Czy utrzymujesz w doskonałym porządku swój pokój, rzeczy i papiery?”), Ekscentrycznego (np. „Czy uważasz, że bardzo różnisz się od innych ludzi?”), Depresyjnego (np. „Czy często czujesz się przygnębiona/przygnębiony?”) i Autoagresywnego (np. „Czy zdarza Ci się czuć nienawiść do samej/samego siebie?”) (Łoś, 2013). Format odpowiedzi w tym kwestionariuszu jest czteropunktowy: tak, raczej tak, raczej nie, nie.

Skala Aktualnego Samopoczucia (SAS) używana do pomiaru lęku pandemicznego składa się z ośmiu komponentów (np. „Boję się o bezpieczeństwo swoje lub moich bliskich.”), które opisują stany, jakich ludzie mogą doświadczać w związku z aktualną sytuacją epidemiologiczną (Żurko i in., 2021). Odpowiedzi udzielane są na 5-stopniowej skali od 1 („wcale nie doświadczam”) do 5 („bardzo silnie doświadczam”).

Kwestionariusz Opinii wykorzystywany jest natomiast jako wielowymiarowe narzędzie do badania światopoglądu i podobnie jak powyżej wymienione skale, również nie jest obszerny (Łoś, 2021). Skala Wierzeń Spiskowych, która została użyta do badania, składa się z sześciu itemów (np. „Korporacje farmaceutyczne wmawiają ludziom, że powinni zażywać różne pigułki, by mieć klientów płacących przez całe życie.”). Format odpowiedzi w tym kwestionariuszu jest także czteropunktowy: tak, raczej tak, raczej nie, nie.

Współczynniki rzetelności poszczególnych skal można znaleźć w Tabeli nr 1. Wydają się one wystarczające, zwłaszcza do badań ilościowych. Porównanie rzetelności skal kwestionariusza JJJ z tymi, które podawał Łoś (2013), pokazuje, iż zmiana formy kwestionariusza z papierowej na elektroniczną nie spowodowała pogorszenia jakości pomiarów.

OSOBY BADANE I PROCEDURA

Badanie było wykonane w procedurze korelacyjnej. W badaniu wzięło udział 211 osób dorosłych, z czego 108 to kobiety a 103 to mężczyźni. Badanie było dobrowolne i w pełni anonimowe oraz przeprowadzane w formie elektronicznego pliku Excel wysyłanego do konkretnych osób badanych. Wiek uczestników mieścił się w przedziale 18-74 lat, z czego średnia wynosi 33 lata (SD = 13,42). Czas wypeł-

niania nie był mierzony i nie był w żaden sposób ograniczony. Swoje wątpliwości osoby badane mogły skonsultować z przeprowadzającymi badanie studentami za pomocą komunikatorów internetowych.

ANALIZA STATYSTYCZNA

Na podstawie wyników z Tabeli nr 1 możemy wywnioskować, że współczynnik skośności niemal wszędzie widnieje powyżej 0, co świadczy o prawostronnej asymetrii rozkładu. Jedynie zmienna uporządkowanego wzorca adaptacji ma ten współczynnik poniżej 0, czyli charakteryzuje się lewostronną asymetrią rozkładu. Kurtoza zaś przyjmuje wyniki oscylujące raczej wokół 0, co za tym idzie, uzyskane wyniki skoncentrowane są wokół średniej, wobec tego brak tu tendencji do wyników skrajnych. Analiza kurtozy wskazuje na rozkład leptokurtyczny tylko w przypadku zmiennej Podejrzliwy wzorec adaptacji ($Kr = 0,11$), wierzenia spisowe ($Kr = 0,28$) oraz lęk pandemiczny ($Kr = 0,48$). W pozostałych zmiennych kurtoza jest ujemna, co wskazuje na rozkład platokurtyczny.

Podczas analizy wykonano test U Manna-Whitneya, używając płci jako zmiennej grupującej. Różnice zostały zauważone w zmiennej autoagresywnego wzorca adaptacji i lęku pandemicznego, gdzie kobiety okazują większe ich nasilenie ($K > M$). W innych zmiennych różnice wyszły nieistotne statystycznie (n.I.). Niemniej jednak jako że nie wiadomo czy to faktyczne różnice poziomów, czy raczej różnice w sposobie odpowiadania, starano się je wyeliminować poprzez standaryzację danych osobno dla obu płci. Zatem dalsze analizy były wykonane już po takiej standaryzacji.

W związku z tym, że nie wszystkie nasze zmienne miały rozkład normalny, korelacje zostały wykonane testami nieparametrycznymi, a dokładnie współczynnikami Spearmana.

Tabela 1

Charakterystyka badanych zmiennych

	Średnia	Zakres	Odch. st d	Skośność	Kurtoza	Różnice płci	K-S	Alfa Cr
Wiek	33,48	18-74	13,48	0,91	-0,26	n.I.	$p < 0,01$	-
Depres	11,21	0-24	5,75	0,28	-0,69	n.I.	$p < 0,05$	0,88
Autoagr	8,28	0-24	5,61	0,72	-0,12	$K > M$	$p < 0,05$	0,82
Uporz	15,19	1-24	4,51	-0,16	-0,11	n.I.	$p < 0,2$	0,79
Podej	9,00	0-21	4,32	0,62	0,11	n.I.	$p < 0,05$	0,75
Ekscen	9,06	0-22	5,08	0,31	-0,41	n.I.	$p < 0,2$	0,77
W.Spisk	5,68	0-18	3,76	0,68	0,28	n.I.	$p < 0,05$	0,72
Lęk Pand	17,95	4-40	6,98	0,83	0,48	$K > M$	$p < 0,05$	0,85

Adnotacja. Depres – Depresyjny; Autoagr – Autoagresywny; Uporz – Uporządkowany; Podej – Podejrzliwy; Ekscen – Ekscentryczny; W.Spisk – Wierzenia Spiskowe; Lęk Pand – Lęk Pandemiczny; K-S – Normalność rozkładu Kołmogorow-Smirnow.

Prawie wszystkie poniżej zebrane zmienne przedstawione w Tabeli nr 2 wykazują istotną statystycznie korelację ($p < 0.05$). Wyjątkiem jest korelacja między

zmienną uporządkowanego wzorca adaptacji i depresyjnego oraz podejrzliwego wzorca adaptacji, a także między Autoagresywnym wzorcem adaptacji i wierzeniami spiskowymi oraz lękiem pandemicznym a wiekiem. Istotne korelacje SAS z innymi zmiennymi są zgodne z naszymi hipotezami.

Dodatkowo można zauważyć, że wszystkie wzorce adaptacji mają dodatnią korelację z lękiem pandemicznym oraz niemal wszystkie korelują ujemnie z wiekiem. Wyjątkiem tutaj jest zmienna uporządkowanego wzorca adaptacji. Zmienna wierzenia spiskowe koreluje dodatnio zarówno z lękiem pandemicznym, jak i wiekiem.

Tabela 2

Korelacja zmiennych porządku rang Spearmana

N = 211	Lęk Pand	Depres	Autoagr	Uporz	Podej	Ekscen	W.Spisk	Wiek
Lęk Pand	-	0,31	0,25	0,18	0,30	0,20	0,15	-0,05
Depres	0,31	-	0,66	-0,13	0,60	0,49	0,18	-0,27
Autoagr	0,25	0,66	-	-0,25	0,47	0,49	0,11	-0,36
Uporz	0,18	-0,13	-0,25	-	-0,02	-0,17	0,25	0,16
Podej	0,30	0,60	0,47	-0,02	-	0,44	0,30	-0,17
Ekscen	0,20	0,49	0,49	-0,17	0,44	-	0,34	-0,21
W.Spisk	0,15	0,18	0,11	0,25	0,30	0,34	-	0,15
Wiek	-0,05	-0,27	-0,36	0,16	-0,17	-0,21	0,15	-

Adnotacja. Depres – Depresyjny; Autoagr – Autoagresywny; Uporz – Uporządkowany; Podej – Podejrzliwy; Ekscen – Ekscentryczny; W.Spisk – Wierzenia Spiskowe; Lęk Pand – Lęk Pandemiczny.

Tabela nr 3 przedstawia korelacje wykonane oddzielnie dla obu płci. Zarówno u kobiet, jak i mężczyzn najwyższą korelacją odznaczał się Depresyjny i Autoagresywny wzorzec adaptacji (dla kobiet $p = 0,68$; dla mężczyzn $p = 0,63$). Na drugim miejscu zaś, w obu przypadkach, uplasowała się korelacja między Depresyjnym a Podejrzliwym wzorcem adaptacji (dla kobiet $p = 0,62$; dla mężczyzn $p = 0,58$).

Tabela 3

Korelacja zmiennych porządku rang Spearmana dla kobiet (prawa góra) i mężczyzn (lewy dół)

N = 211	Lęk Pand	Depres	Autoagr	Uporz	Podej	Ekscen	W.Spisk	Wiek
Lęk Pand	-	0,25	0,22	0,24	0,20	0,13	-0,02	-0,10
Depres	0,38	-	0,68	-0,04	0,58	0,52	0,26	-0,29
Autoagr	0,29	0,63	-	-0,18	0,47	0,54	0,10	-0,42
Uporz	0,12	-0,23	-0,31	-	-0,07	-0,12	0,26	0,12
Podej	0,40	0,62	0,48	0,03	-	0,47	0,23	-0,19
Ekscen	0,27	0,44	0,44	-0,22	0,41	-	0,42	-0,21
W.Spisk	0,33	0,10	0,14	0,24	0,37	0,25	-	0,15
Wiek	0,01	-0,24	-0,29	0,23	-0,14	-0,21	0,19	-

Adnotacja. Depres – Depresyjny; Autoagr – Autoagresywny; Uporz – Uporządkowany; Podej – Podejrzliwy; Ekscen – Ekscentryczny; W.Spisk – Wierzenia Spiskowe; Lęk Pand – Lęk Pandemiczny.

Wykonano także analizę korelacji z podziałem na młodszych i starszych uczestników badania, które zostały ukazane na Tabeli nr 4. Młodsze i starsze osoby badane zostały podzielone między 27 a 28 rokiem życia. W przypadku najwyższych korelacji tendencja jest taka sama, jak w poprzednich grupach - najwyższa korelacja występuje pomiędzy Depresyjnym i Autoagresywnym wzorcem adaptacji (dla młodszych $p = 0,68$; dla starszych $p = 0,59$), a druga z kolei – między Depresyjnym a Podejrzliwym wzorcem adaptacji (dla młodszych $p = 0,61$; dla starszych $p = 0,55$).

Tabela 4

Korelacja zmiennych porządku rang Spearmana dla młodszych (prawa góra) i starszych (lewy dół) osób badanych

N = 211	Lęk Pand	Depres	Auto-agres	Uporz	Podej	Ekscen	W.Spisk	Wiek
Lęk Pand	-	0,39	0,39	0,06	0,34	0,31	0,14	-0,07
Depres	0,20	-	0,68	-0,11	0,61	0,51	0,24	-0,03
Autoagr	0,04	0,59	-	-0,17	0,47	0,51	0,15	-0,04
Uporz	0,32	-0,11	-0,29	-	0,01	-0,13	0,31	-0,05
Podej	0,24	0,55	0,45	0,00	-	0,39	0,34	-0,01
Ekscen	0,09	0,44	0,43	-0,18	0,47	-	0,35	0,02
W.Spisk k	0,19	0,25	0,21	0,20	0,35	0,39	-	0,00
Wiek	0,22	-0,13	-0,30	0,35	-0,13	-0,28	-0,04	-

Adnotacja. Depres – Depresyjny; Autoagr – Autoagresywny; Uporz – Uporządkowany; Podej – Podejrzliwy; Ekscen – Ekscentryczny; W.Spisk – Wierzenia Spiskowe; Lęk Pand – Lęk Pandemiczny.

Następne tabele przedstawiają korelacje z uwzględnieniem możliwych różnic płci i wieku.

Tabela nr 5 (dla płci) pokazuje, że korelacje wśród kobiet i mężczyzn są dosyć podobne, wobec czego można prowadzić analizę nie rozróżniając płci, nie włączając w to zmiennej wierzeń spiskowych, dla której trzeba będzie w tym przypadku robić wyjątek.

Tabela 5

Korelacje SAS z innymi zmiennymi z uwzględnieniem możliwych różnic płci

	Depresyjny	Autoagresywny	Uporządkowany	Podejrzliwy	Ekscentryczny	W. Spiskowe
Lęk pandemiczny kobiet	0,25	0,22	0,24	0,20	0,13	-0,02
Lęk pandemiczny mężczyzn	0,38	0,29	0,12	0,40	0,27	0,33

Źródło: opracowanie własne.

W przypadku tabeli nr 6 (dla wieku) wyniki sugerują coś innego.

Tabela 6*Korelacje SAS z innymi zmiennymi z uwzględnieniem możliwych różnic wieku*

	Depresyjny	Autoagresywny	Uporządkowany	Podejrzliwy	Ekscentryczny	W. Spiskowe
Lęk pandemiczny młodszych	0,39	0,39	0,06	0,34	0,31	0,14
Lęk pandemiczny starszych	0,20	0,04	0,32	0,24	0,09	0,19

Źródło: opracowanie własne.

Niektóre wzorce adaptacji mają inną siłę związku z SAS u młodszych i starszych badanych. Jest tak zwłaszcza ze zmienną autoagresywnego, uporządkowanego i ekscentrycznego wzorca adaptacji (Auagr, Uporz i Excen). Dla autoagresywnego wzorca adaptacji różnica między korelacjami jest istotna, ($p < 0,05$). Takie wyniki sugerują dokładniejszą analizę udziału wieku. W tym celu wykonano dychotomizację danych standaryzowanych w punkcie zerowym, czyli zdychotomizowano zmienne wzorców adaptacji i wierzeń spiskowych. Porównywane były cztery podgrupy tworzone z połączenia dychotomicznego wieku i zdychotomizowanej zmiennej psychologicznej (kolejno 6 zmiennych). Ponieważ rozkład SAS mocno odbiega od normalnego ($p < 0,01$ wg Lillieforsa), różnice między czterema podgrupami wykrywane były testem Kruskala-Wallis, a porównania podgrup parami testem dla par dołączonym do Kruskala Wallisa (Statistica 13).

Tabela 7*Porównania poziomu SAS w podgrupach o podwyższonym lub obniżonym poziomie wzorca adaptacji oraz młodszym lub starszym wieku.*

		wzorec podwyższony (+)	wzorec obniżony (-)	Test porównania grup parami	Kruskal-Wallis H (3, 211)
		poziom SAS w podgrupie			
Depresyjny	młodszy	0,38	-0,35	$p < 0,002$ n. I.	17,68*
	starszy	0,16	-0,21		
Autoagresywny	młodszy	0,30	-0,26	$p < 0,055$ n. I.	9,79*
	starszy	0,11	-0,15		
Uporządkowany	młodszy	0,04	0,10	n. I. $p < 0,04$	10,56*
	starszy	0,18	-0,37		
Podejrzliwy	młodszy	0,39	-0,24	$p < 0,0005$ n. I.	19,87*
	starszy	0,23	-0,28		
Excentryczny	młodszy	0,37	-0,27	$p < 0,02$ n. I.	13,30*
	starszy	0,10	-0,22		
W. Spiskowe	młodszy	0,28	-0,04	n. I. n. I.	6,82 (n. I.)
	starszy	0,14	-0,30		

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki analiz przedstawione w tabeli 7 pokazują, że poziom SAS różni się istotnie wśród młodszych badanych o niższych lub wyższych wynikach w Depresyjnym, Podejrzliwym i Ekscentrycznym wzorcu adaptacji, a także w Autoagresywnym wzorcu adaptacji, który jest bardzo blisko granicy istotności. Wśród starszych badanych SAS różni się istotnie tylko dla wzorca Uporządkowanego, mianowicie jest szczególnie niski u starszych badanych o obniżonym poziomie uporządkowania. Między podgrupami utworzonymi z młodszych i starszych badanych o podwyższonym lub obniżonym poziomie wierzeń Spiskowych różnice nie były istotne. Okazało się jednak, że w tym przypadku znaczenie ma płeć, a nie wiek badanych. Test Kruskala-Wallisa dla czterech podgrup utworzonych z płci i poziomu wierzeń Spiskowych wykazał istotne zróżnicowanie ($H = 8,74$, $p < 0,05$). Test parami wykazał, że poziomem SAS różnią się istotnie mężczyźni o wyższym (0,36) i niższym (-0,26) poziomie wierzeń spiskowych, a dla kobiet analogicznej różnicy prawie nie ma (0,04 vs -0,03,), w związku z czym nie jest ona istotna.

OMÓWIENIE WYNIKÓW I Dyskusja

Celem przeprowadzonego badania było odkrycie istotnych zależności pomiędzy odczuwanym lękiem pandemicznym, wierzeniami spiskowymi oraz wybranymi wzorcami adaptacji (wzorcem Podejrzliwym, Depresyjnym, Autoagresywnym, Ekscentrycznym oraz Uporządkowanym). Analiza przeprowadzona na próbie 211 osób w wieku od 18 do 74 lat pozwoliła potwierdzić wszystkie założone hipotezy (Tabela nr 2). Zarówno wzorec Podejrzliwy, Depresyjny, Ekscentryczny, Autoagresywny, jak i Uporządkowany wykazują pozytywną korelację z lękiem pandemicznym, mierzonym kwestionariuszem SAS. Wszystkie wzorce adaptacji negatywnie korelują z wiekiem (Tabela nr 2). Wyjątkiem jest wzorec Uporządkowany. Korelacje wzorców, wieku oraz lęku pandemicznego występują, jednak nie są one silne. Najsilniejszą korelację wykazują wzorec Depresyjny oraz Podejrzliwy. Należy zaznaczyć, że siła korelacji zmienia się wraz z wiekiem osób badanych. U osób młodszych (do 28 roku życia) korelacja jest wyższa niż u osób starszych. Co ciekawe, obserwujemy odwrotną tendencję w przypadku wzorca uporządkowanego (Tabela nr 6). Jednak, jak zostało już wspomniane w analizie statystycznej, istotną różnicę korelacji można zaobserwować tylko w przypadku wzorca autoagresywnego. Zatem można stwierdzić, że osoby młodsze o Autoagresywnym wzorcu adaptacji odczuwają silniejszy, niż osoby starsze o tym samym wzorcu, lęk związany z pandemią. Jeżeli chodzi o korelację wybranych wzorców adaptacji i lęku pandemicznego, różnicowaną przez płeć, tendencja dla obu płci jest podobna i nie występują znaczne różnice (Tabela nr 3). Najsilniejszy lęk pandemiczny odczuwają depresyjni i podejrzliwi mężczyźni. Najciekawsze wyniki uzyskane w badaniu dotyczą wpływu nasilenia omawianych wzorców adaptacji na poziom odczuwanego lęku pandemicznego u osób starszych i młodszych. Wysokie i niskie wyniki na skali wzorców: depresyjnego, podejrzliwego i ekscentrycznego istotnie różnicują lęk odczuwany przez osoby młodsze. Warto dodać, że różnica korelacji wśród osób młodszych o podwyższonym i obniżonym Autoagresywnym wzorcu adaptacji jest bliska granicy

istotności. Zatem osoby młode (do 28 roku życia) często odczuwające lęk, smutek i rozczarowanie oraz unikające działania (wzorzec Depresyjny), nieufne osoby młode, których aktywność jest skupiona na wykryciu zagrożenia ze strony innych i uniknięciu go (wzorzec Podejrzliwy) oraz młode osoby wyraźnie odstające od innych i, podobnie jak osoby o wzorcu Podejrzliwym, próbujące wykryć ukrytą prawdę (wzorzec Ekscentryczny) będą odczuwać silniejszy lęk pandemiczny niż osoby młodsze o słabszym nasileniu wyżej wymienionych cech lub ich nieposiadające. Wśród osób starszych odczuwany lęk jest istotnie zróżnicowany tylko u osób o niskim i wysokim Uporządkowanym wzorcu adaptacji. Osoby o niskim poziomie uporządkowania odczuwają niższy poziom lęku pandemicznego niż osoby charakteryzujące się skrupulatnością, potrzebą kontroli i dbałością o porządek. Uzyskane wyniki, ze względu na wskazanie konkretnych zmiennych różnicujących poziom odczuwanego lęku pandemicznego, mogą mieć szczególną wartość dla osób podejmujących działania na rzecz neutralizowania negatywnych, psychologicznych skutków pandemii poprzez wskazanie konkretnych grup, które są silniej predysponowane do odczuwania lęku pandemicznego. Zdaje się, że taką grupą są w szczególności osoby młode, do 28 roku życia, o wysokich wzorcach: Depresyjnym, Podejrzliwym oraz Ekscentrycznym. Ostatnia z hipotez, dotycząca istnienia związku wierzeń Spiskowych i lęku pandemicznego również została potwierdzona. Wierzenia Spiskowe korelują pozytywnie z odczuwanym w pandemii lękiem (Tabela nr 2). Co ciekawe, przy podziale na płeć, pozytywna korelacja wierzeń Spiskowych i lęku pandemicznego występuje tylko w grupie mężczyzn (Tabela nr 5). Badanie wykazało również pozytywną korelację pomiędzy wierzeniami Spiskowymi i wiekiem. W przypadku zróżnicowania na podwyższony i obniżony poziom wierzeń Spiskowych nie występują istotne korelacje dla lęku pandemicznego, przy podziale na osoby młodsze i starsze. Z kolei Test Kruskala-Wallisa dla podgrup utworzonych z płci i poziomu wierzeń Spiskowych wykazał istotne zróżnicowanie. Poziomem lęku pandemicznego różnią się istotnie mężczyźni o różnym nasileniu wierzeń Spiskowych, jednak analogiczna sytuacja nie występuje w przypadku kobiet. Wydaje się zatem, że u kobiet poziom lęku pandemicznego nie podlega wpływom wierzeń spiskowych dotyczących pandemii, a raczej innych czynników. Wyniki przeprowadzonego badania potwierdzają zauważony już wcześniej związek lęku i wierzeń Spiskowych (Goertzel, 1994; Kofta i Sędek, 2005; Korzeniowski, 2009; Scrima, Miceli, Caci, Cardaci, 2021).

Koncepcja wzorców adaptacji opisanych przez Łosia (2010) nie została jeszcze szeroko zastosowana w badaniach dotyczących różnic indywidualnych związanych z różnymi sposobami przeżywania pandemii COVID-19. Jest to jednak obiecujące podejście dające możliwość rozważania reakcji na ogólnoswiatową pandemię w szerokiej perspektywie, oddając złożoność ludzkiej natury. Wyniki uzyskane w powyższym badaniu mogą posłużyć, np. do zweryfikowania sposobów rozpowszechniania informacji naukowych na temat SARS-CoV-2 oraz kampanii informacyjnej na temat szczepień przeciwko chorobie, poprzez ponowne przyjrzenia się grupom docelowym, w szczególności tym sceptycznie nastawionym do szczepień (Bertin i in., 2020). Badanie zostało ograniczone do

kilku, wyżej wymienionych, wzorców adaptacji. Powtórzenie badań z użyciem innych wzorców adaptacji oraz na większej próbie mogłoby wskazać na problem odczuwanego lęku pandemicznego w bardziej kompleksowy sposób.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Abalakina-Paap, M., Stephan, W. G., Craig, T., Gregory, W. L. (1999). Beliefs in conspiracy. *Political Psychology*, 20, 637–647. DOI: 10.1111/0162-895X.00160
- [2] Babicki, M., Mastalerz-Migas, A. (2020). The occurrence of anxiety disorders among Polish people during the COVID-19 pandemic. *Psychiatria Polska*, 188, 1–13. DOI:10.12740/PP/OnlineFirst/126230
- [3] Bertin P., Nera K., Delouvée S. (2020). Conspiracy beliefs, rejection of vaccination, and support for hydroxychloroquine: A conceptual replication-extension in the COVID-19 pandemic context. *Frontiers in Psychology*, 11, 565128. DOI: 10.3389/fpsyg.2020.565128
- [4] Bierwaczonek, K., Kunst, J. R., Pich, O. (2020). Belief in COVID 19 conspiracy theories reduces social distancing over time. *Applied Psychology: Health and Well Being*, 12(4), 1270- 1285. DOI: 10.1111/aphw.12223
- [5] Carvalho, L. D. F., Pianowski, G., Gonçalves, A. P. (2020). Personality differences and COVID-19: are extroversion and conscientiousness personality traits associated with engagement with containment measures?. *Trends in psychiatry and psychotherapy*, 42(2), 179-184. DOI: 10.1590/2237-6089-2020-0029
- [6] Douglas, K. M., Sutton, R. M., Cichocka, A. (2017). The psychology of conspiracy theories. *Current Directions in Psychological Science*, 26(6), 538-542. DOI: 10.1177/0963721417718261
- [7] Frijda, N. H., (1989). Prawa emocji. *Nowiny Psychologiczne*, 2, 24-49.
- [8] Frijda, N. H., (1998). Emocje są funkcjonalne – na ogół. W: P. Ekman, R. J. Davidson (red.), *Natura emocji* (s. 102-112). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- [9] Goertzel, T., (1994). Belief in conspiracy theories. *Political Psychology*, 15(4), 733–744. DOI: 10.2307/3791630
- [10] Grzesiak-Feldman, M. (2010). O związkach lęku z myśleniem spiskowym. *Studia Psychologiczne*, 48, 45–58.
- [11] Gulla, B. (2020). *Reakcje psychologiczne na sytuację epidemiologiczną COVID-19*. Kraków: Repozytorium Uniwersytetu Jagiellońskiego
- [12] Hummelen, B., Pedersen, G., Karterud, S. (2012). Some suggestions for the DSM-5 schizotypal personality disorder construct. *Comprehensive psychiatry*, 53(4), 341-349. DOI: 10.1016/j.comppsy.2011.05.009
- [13] Jach, Ł., Lamża, Ł., Wardawy, P. (2021). Psychologiczne korelaty postaw wobec szczepionek na COVID-19 wśród polskich respondentów – migawkowe badanie przed rozpoczęciem masowej kampanii szczepień. *Przeгляд Psychologiczny*, 64(3), 7-26. DOI: 10.31648/pp.7351
- [14] Jaeschke, R., Siwek, M., Grabski, B., Dudek, D. (2010). Współwystępowanie zaburzeń depresyjnych i lękowych. *Psychiatria*, 7(5), 189-197.
- [15] Jost, J. T., Ledgerwood, A., Hardin, C. D. (2008). Shared reality, system justification, and the relational basis of ideological beliefs. *Social and Personality Psychology Compass*, 2(1), 171-186. DOI:10.1111/j.1751-9004.2007.00056.x
- [16] Kim, S., Kim, S., (2021). Searching for general model of conspiracy theories and its implication for public health policy: Analysis of the impacts of political, psychological, structural factors on conspiracy beliefs about the COVID-19 pandemic. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(1), 266. DOI: 10.3390/ijerph18010266
- [17] Kofta, M., Sedek, G. (2005). Conspiracy stereotypes of Jews during systemic transformation in Poland. *International Journal of Sociology*, 35, 40–64. DOI: 10.1080/00207659.2005.11043142
- [18] Korzeniowski, K. (2009). O dwóch psychologicznych przesłankach myślenia spiskowego: Alienacja i autorytaryzm. *Psychologia Społeczna*, 3, 144–154.
- [19] Lazarević, L. B., Purić, D., Teovanović, P., Lukić, P., Zupan, Z., Knežević, G. (2021). What drives us to be (ir) responsible for our health during the COVID-19 pandemic? The role of personality, thinking styles, and conspiracy mentality. *Personality and individual differences*, 176, 110771. DOI: 10.1016/j.paid.2021.110771
- [20] Łoś, Z. (2010). *Rozwój psychiczny człowieka w ciągu całego życia*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski.
- [21] Łoś Z. (2013). *Kwestionariusz do badania wzorców adaptacji osób dorosłych*. W: M. Straś-Roma-

nowska (red.), *Drogi rozwoju psychologii wrocławskiej; tom jubileuszowy z okazji 45-lecia studiów psychologicznych w Uniwersytecie Wrocławskim. Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Psychologiczne*, 62, (s. 457-496). Wrocław: Uniwersytet Wrocławski.

- [22] Łoś, Z. (2021). Niepublikowany materiał przygotowany przez prowadzącego zajęcia. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski.
- [23] Machingaidze, S., Wiysonge, C. S. (2021). Understanding COVID-19 vaccine hesitancy. *Nature Medicine*, 27, 1338-1339. DOI: 10.1038/s41591-021-01459-7
- [24] McKee, M., Stuckler, D. (2020). If the world fails to protect the economy, COVID-19 will damage health not just now but also in the future. *Nature Medicine*, 26(5), 640-642.
- [25] Oldham, J. M., Morris, L. B. (2012). *Twój psychologiczny autoportret: dlaczego czujesz, kochasz, myślisz, postępujesz właśnie tak*. Warszawa: Wydawnictwo Czarna Owca.
- [26] Otwinowski, O. (2010) Kryzys i sytuacja kryzysowa. *Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa*, 2, 83-89.
- [27] Sallam, M., Dababseh, D., Yaseen, A., Al-Haidar, A., Ababneh, N. A., Bakri, F. G., Mahafzah, A. (2020). Conspiracy beliefs are associated with lower knowledge and higher anxiety levels regarding COVID-19 among students at the University of Jordan. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(14), 4915. DOI: 10.3390/ijerph17144915
- [28] Scrima, F., Miceli, S., Caci, B., Cardaci, M. (2021). The relationship between fear of COVID-19 and intention to get vaccinated. The serial mediation roles of existential anxiety and conspiracy beliefs. *Personality and Individual Differences*, 184, 111188. DOI: 10.1016/j.paid.2021.111188
- [29] Sfindla, A., Hadrya, F. (2020). Factors associated with psychological distress and physical activity during the COVID-19 pandemic. *Health Security*, 18(6), 444-453. DOI: 10.1089/hs.2020.0062
- [30] Skalski, S., Uram, P., Dobrakowski, P., Kwiatkowska, A. (2021) Lęk w koronie. Strategie radzenia sobie jako predyktory nasilenia lęku przed SARS-CoV-2. W: W. J. Paluchowski, L. Bakiera (red.), *Psychospołeczny obraz pierwszej fali pandemii COVID-19 w Polsce* (s. 85-94). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- [31] Twardowska-Staszek, E., Seredyńska, A., Rostek, I., Biel, K. (2021). Nastrój i emocje Polaków podczas pandemii COVID-19. *Horyzonty Wychowania*, 20(55), 11-26. DOI: 10.35765/hw.2075
- [32] Żurko, M., Słowińska, A., Senekjo, A., Madeja-Bień, K., Łoś, Z. (2021). Pandemic-activated Psychological Growth: Significance of extraversion, self-consciousness and COVID-19 related anxiety. (Artykuł przygotowany do publikacji). Wrocław: Uniwersytet Wrocławski.
- [33] Soroko, E., Cierpiałkowska L. (2017). *Zaburzenia osobowości. Problemy diagnozy klinicznej*. Poznań: Wydawnictwo UAM.
- [34] Spielberger, C. D. (1966). Theory and research on Anxiety. W: C. D. Spielberger (red.), *Anxiety and Behavior* (3-19). New York, London: Academic Press.
- [35] Pankowski, K. (2020). *Postawy wobec epidemii koronawirusa na przełomie maja i czerwca*. Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej.
- [36] Swami, V., Weis, L., Lay, A., Barron, D., Furnham, A. (2016). Associations between belief in conspiracy theories and the maladaptive personality traits of the personality inventory for DSM-5. *Psychiatry Research*, 236, 86-90. DOI: 10.1016/j.psychres.2015.12.027
- [37] Šrol, J., Mikušková, E. B., Cavojova, V. (2020). When we are worried, what are we thinking? Anxiety, lack of control, and conspiracy beliefs amidst the COVID-19 pandemic. *Applied Cognitive Psychology*, 35(3), 720-729. DOI:10.31234/osf.io/f9e6
- [38] Uscinski, J. E., Enders, A. M., Klofstad, C., Seelig, M., Funchion, J., Everett, C., Wuchty, S., Premaratne, K., Murthi, M. (2020). Why do people believe COVID-19 conspiracy theories? *Harvard Kennedy School Misinformation Review*, 1(3). DOI:10.37016/mr-2020-015
- [39] Wojtas, A., Jakuszkowiak-Wojten, K. (2010). Terapia lęku panicznego w ujęciu poznawczo-behavioralnym. *Psychiatria*, 7(6), 227-233.
- [40] Zonis, M., Joseph, C. G. (1994). Conspiracy thinking in the Middle East. *Political Psychology*, 15(3), 443-459. DOI: 10.2307/3791566